

Posudek bakalářské práce Anežky Hornychové
Antropomorfismus a antropomorfizace v poezii Neslyšících

Posuzovaná práce se týká poezie ve znakových jazycích, úže se zabývá konkrétními způsoby realizace antropomorfismu v této výlučné komunikační oblasti, a to v perspektivě kognitivnělingvistického přístupu k jazyku. Jde tedy o téma velmi zajímavé, ale stejnou měrou i teoreticky náročné. V českém kontextu je zkoumání poezie Neslyšících zatím řídké a i pro ukotvení do širšího rámce literární teorie se diplomantka musela pohybovat i v oblastech, v nichž se jí v rámci studovaného oboru nedostalo soustavnějšího vzdělání. Její zájem o poezii (i přístup k literární teorii) byl od začátku spíše laický než odborný, navíc interpretace poetických kreací neslyšících autorů by možná příslušela spíš rodilým mluvčím či zkušenějším či teoreticky vybavenějším vnímatelům poezie ve znakových jazycích. Anežka Hornychová se však přesto (po absolvování semináře z kognitivní poetiky, kde aspoň v základních konturách přiblížila kolegům češtinářům poezii Neslyšících) rozhodla téma zpracovat, snažila se do zkoumaných oblasti proniknout a splnit zvolený bakalářský úkol, tj. popsat a analyzovat způsob uplatnění antropomorfismu v básni *Strom* od S. J. Bovkuna; úkol si pak oproti zadání ještě rozšířila o další báseň. Pokusme se shrnout, nakolik se jí to podařilo.

1. Ukotvení do širšího odborného kontextu a výklady teoretických částí: poezie, poezie Neslyšících, kognitivní lingvistika, antropomorfismus (kap. 1, 2, 3, začátek kap. 4)

V uvedených kontextualizujících kapitolách se autorka opírá o řadu relevantních odborných textů z příslušných oblastí, v průběhu psaní na ně odkazuje, parafrázuje je či cituje. Ne vždy se to však děje zcela přesně, s porozuměním a adekvátně vzhledem k požadavkům odborného stylu – a to bohužel platí (tu více, tu méně) pro celou tuto část práce, stejně tak jako častý výskyt nepřesných či defektních formulací vůbec. Sice se zde – aspoň podle názvů subkapitolek, zařazených autorů a citovaných děl – probírá víceméně vše potřebné k představení kontextu, avšak při začtení vnímáme řadu problémů.

Kontext začíná autorka budovat od charakteristiky specifické komunikační oblasti – uměleckého textu, resp. poezie, nejprve obecně, pak se zřetelem k poezii Neslyšících. Vychází z několika literárněteoretických publikací českých i zahraničních autorů (Hoffmannová, Peterka, Culler) a poté i ze studií o poezii ve znakových jazycích (Sutton-Spence, Hájková). Pokouší se oba kontexty usouvztažnit, ukázat analogie i rozdílnosti mezi poezií v modu mluveně-psaném a vizuálně-motorickém. Daří se to spíše jen zhruba a poněkud laicky. Výklad při tom nebývá vždy plynulý, srov. např. chybějící tematickou návaznost mezi větami: „Zda poezie ve znakovém jazyce vzniká bez vlivu většinového mluveného jazyka, je mnohdy sporné. Zpravidla je zde recitátor básně zároveň jejím autorem (...)“ (s. 12). Příklady z české poezie k nejčastějším metrickým a rýmovým schémátům jsou podány poněkud nešikovně (volně loženy pod čarou se zachováním veršů, nikoli např. s lomítky oddělujícími verše na řádku, a hlavně bez kontextualizace – zřejmě mělo jít o ukázkou analogií a rozdílů vzhledem k rytmu a opakování v poezii Neslyšících). Co se týče poezie jako jednoho z kreativních žánrů kultury Neslyšících, autorka se jí pokouší srovnat s hudbou Neslyšících a také se storytellingem a vtipem. Ne zcela jasné mi je, zda poezii zařazuje mezi žánry folklorní, srov. „Prostřednictvím storytellingu se předává kulturní dědictví dalším generacím. To platí i o vtipech (...), tak i o poezii. Mluvíme tedy o folkloru Neslyšících, anglicky *deaflore*“ (s. 16). Prosím o ujasnění (a

zdůvodnění) při obhajobě. Taktéž prosím upřesnit smysl odstavce na s. 17: „Oproti storytellingu není poezie ve znakovém jazyce nijak časově ohraničena. Neslyšící básník více pracuje s rytmem, s kterým souvisí časté opakování/zmnožení znaku nebo také využití refrénu (...).“ Co tu znamená ona „časová ohraničenost“ a jak s ní souvisí rytmus – a jak souvisí s rytmem opakování / zmnožení aj.? (Podobných nejasností je zde ovšem mnohem více.)

Diskusi (i širší než jen v rámci obhajoby) by si možná zasloužil souhrn „rysů poezie Neslyšících“, resp. jejích důležitých charakteristik (s. 12–13). Nemělo by být mezi nimi zvlášť uvedeno i tempo? Implicitně se tu o něm pojednává ve vztahu k rytmu. V souvislosti s hudbou i scénickými uměními (divadlo, tanec) se někdy mluví o temporytmu, v jiných pojetích se tempo a rytmus výrazněji odlišují. V interpretační části autorka píše např. o „zrychlujícím se tempu znakování“ ve vztahu bouřce, i ona tedy vnímá důležitost této charakteristiky. Je tempo, tj. pomalost vs. rychlost pohybů při provádění znaků, v kreativních žánrech natolik relevantní, aby bylo vymezeno samostatně? (Resp. nakolik je vázáno na rytmus?)

V kapitole věnované kognitivní lingvistice a kognitivní poetice nacházíme mnoho nedostatků, resp. chaotických formulací, nejasností, nepřesností či i mylných tvrzení nebo neporozumění. (Nejsem si např. zcela jista, nakolik autorka chápe rozdíl mezi strukturní a ontologickou metaforou.) Občas není patrné, zda autorka vidí vzájemnou souvislost pojednávaných jevů a pouze ji explicitně nevyjadřuje, či zda jde o neporozumění (např. na s. 23 je zařazen – resp. „volně ložen“ – k výkladu o metafoře odstavec o představových schématech, ale bez vysvětlení a propojení s tématem metafory). K úsměvným vyjádřením patří toto: „Důkazem, že ve znakových jazycích nalezneme i metaforu poetickou, je například tato bakalářská práce zkoumající antropomorfismus v básních Neslyšících, tak i studie od Rachel Sutton-Spence“ (s. 24). Jde zároveň i o příklad defektní konstrukce, jež se v práci vyskytuje opakovaně (z podvojného vyjádření vázaného na spojovací výrazy „jak – tak“ je do textu vkomponována jen druhá část s „tak“). Defektní formulace, jež s sebou (možná?) nesou i jistá neporozumění, nacházíme např. v některých vyjádřeních o ikonicitě v mluvených i znakových jazycích či o motivaci, srov. třeba nekompletní citaci o tom, že motivovanost chápeme jako „úplnou nebo částečnou odvoditelnost významu“; je vynechání způsobeno (jen) nepozorností?

Co se týče pojednání o antropomorfismu a příbuzných jevech, na s. 29 došlo možná také k nedopatření – srov. „Lidé antropomorfizují mimolidské entity na základě antropomorfismu“ (zřejmě má být „antropocentrismu“). Výklad postupuje víceméně logicky, některé informace se však několikrát opakují, což vede k určitému zacyklení (podobné je to i jinde, např. v pasážích o metafoře či ikončnosti výše). Postrádám vysvětlení důležitého termínu „antropomorfi“ (aspoň v samostatném odstavci), více prostoru a výkladu by bylo dobré věnovat čtyřem faktorům / aspektům (?) antropomorfizace (s. 33 a 33). Bylo by potřeba také ujasnit (a přesněji formulovat), zda jde o faktory, anebo aspekty – a čeho vlastně.

Na začátku 4. části, věnované již interpretaci dvou vybraných básní, se nepřiliš ústrojně (bez explicitní kontextualizace a v jistém terminologickém a logickém zmatku) pojednává o „lexému *strom*“ (ve skutečnosti částečně o lexému, částečně o pojmu). Jako zdroj je uveden opakovaně (jen) SSJČ, v tom ale např. etymologický údaj o souvislosti výrazu *strom* se slovesem *strměti* samozřejmě nenajdeme (pozn. 27). Navíc: uvedený slovník se v seznamu literatury nenachází pod zkratkou SSJČ, ale překvapivě za jménem Pešatová, Hana (ed.). Cením si všem toho, že autorka využila jazykových údajů a že nahlédla i do slovníku symbolů; obraz stromu konstruovala z relevantních složek (mám ale pochybnosti o negativních konotacích

vyplývajících podle ní např. z frazémů jako *jablko nepadá daleko od stromu* aj.). Opět jsou tu tedy četná „ale“ v podobě nepřesností a chaotického přístupu k materiálu, nicméně mnohé lze přesto ocenit.

2. Vlastní zkoumání antropomorfizace ve dvou vybraných básních (kap. 4)

Autorka se ve své analýze (nad rámec zadání) soustředila nikoli jen na jednu, ale na dvě básně, kromě Bovkunova *Stromu* navíc i na tematicky příbuznou báseň neslyšícího Paula Scotta *Tree* v britském znakovém jazyce. To jí umožnilo porovnat uplatnění antropomorfismu ve dvojí poloze, ve dvou znakových jazycích, ale hlavně ve dvou individuálních poetických kódech a ve dvou „příbězích o stromu“. Celkově tím práci nesporně zhodnotila.

Pro potřeby popisu a analýzy básní diplomantka pořídila jednak jejich přepis pomocí glos, jednak jejich doslovný překlad (tzv. „podstročnik“). Zhruba polovinu přepisu pomocí glos Bovkunovy básně vytvořila před časem Nad'a Hynková Dingová (konzultantka práce), v tomto duchu pak diplomantka pokračovala. Přepis i překlad byl jistě náročný, některá autorčina řešení by určitě stála za diskusi (a případně i za konzultaci s rodilými mluvčími), ale máme před sebou textový materiál, s nímž lze pracovat i v budoucnu a ukázat na něm – ovšem s odkazem na originální produkci básní – i jiné jevy než způsoby antropomorfizace. (Na první pohled je v nich patrné hlavně opakování různých celků.) Určitě by stály za odbornou debatu i obecnější teoretické otázky vztahující se k takovému „přepisu“ i „překladu“, ty už ovšem překračují rámec obhajoby bakalářské práce. Přesto by mě zajímalo, zda se diplomantka zamýšlela nad tím, jsou-li nějaké součásti sdělení, které touto formou případně zachytit nelze či které lze z podstaty věci zachytit jen nepřesně či subjektivně (srov. např. STROM-CUDNĚ-ODHLÉDNE. STROM-SE-ZALÍBENÍM-SLEDUJE apod., viz dále).

Mám-li posoudit úspěšnost popisu a analýzy obou básní, uvědomuji si hlavně, o jak těžký úkol šlo. Autorka konala, jak uměla, a bez větší problematizace se pustila do popisu a analýzy, v mnohém spíše laicky a naivně než jako teoretik – bohužel někdy i problematicky, jak již bylo uvedeno, tj. s nepřesnostmi, snad i rozpory, a hlavně ne vždycky v intencích kvalitního odborného, lingvisticky fundovaného textu. Text tvořící jádro práce je však podle mě i tak zajímavý a mnohé z něho stojí za diskusi. Mám řadu otázek, omezím se ale jen na tři.

První se týká úlohy mimiky a jejího podílu na antropomorfizaci. Na mnoha místech práce se totiž mimika zmiňuje jako významný antropomorfizační faktor, avšak nikde se neprobírají podrobnosti. Autorka má na mysli, soudíc z kontextu, (výhradně?) mimiku „neverbální“ či „negramatickou“, tak jak jí obvykle rozumíme i mimo kontext znakových jazyků, a chápe ji (zřejmě?) především ve vazbě na vyjadřování emocí a vnitřních prožitků. Je škoda, že tuto stránku antropomorfizace více a vědoměji nekonkretizovala. Chci se zeptat: poukazují k této „antropomorfizační“ mimice např. verbální vyjádření (přejatá z autorčiných doslovných překladů) „cudně“, „se zalíbením“, „s úsměvem“, „káravě“, „s bolestí“, „laskavě“, „kradmo“? Lze mimiku ve vztahu k antropomorfizaci uchopit na tomto základě, nebo (i) jinak?

Na základě teorie tří stupňů antropomorfizace v pojetí Rachel Sutton-Spence si lze uvědomit zajímavé aspekty tohoto jevu, ale v bakalářské práci se ukázaly také limity tohoto pojetí, zejm. problematičnost podmínek, za nichž lze danému vyjádření přiřknout status stupně jazykového. Může diplomantka stručně vyložit, o co tu jde? (Obávám se, že svůj výklad na s. 51 neformulovala dost jasně.) Je tato teorie využitelná jen ve vazbě na znakové jazyky?

Závěr práce tvoří tato formulace: „Práce mimo jiné ukázala, že existují minimálně dva způsoby, jak může neslyšící básník antropomorfizovat – propůjčit entitě své tělo a entitou se tak stát, anebo antropomorfizovat prostřednictvím klasifikátorů a mimiky“ (s. 56). Chtěla bych se zeptat: jde o dva způsoby? A jde o dva způsoby fungující jako „buď – anebo“? Mohla by diplomantka uvést příklady?

3. Kompozice, koherence textu, stránka formulační a jazyková, formální náležitosti

Co se týče makrokompozice – rozvržení kapitol a logiky výstavby textu jako celku – práce drží dobře pohromadě, v globální perspektivě sleduje jasnou linii (viz obsah), avšak co do mikrokompozice, resp. (obsahové i formální) koherence na nižších rovinách textu, nacházíme zde četné problémy, jak už bylo výše dokumentováno. Text neplyne vždy logicky, někdy se jedno téma nerozvíjí postupně, ale vskočí do něj bez jasné návaznosti téma jiné. Určité informace se v textu bezdůvodně opakují, je tu řada defektních, nepřesně či nejasně podaných formulací, práce s odbornou literaturou mnohdy postrádá nadhled a porozumění, terminologie se často užívá vágně a vlastní vyjadřování je mnohde spíše laické než teoreticky ukotvené. – Nepřesnosti se týkají i některých odkazů a citací, zejm. musím upozornit na toto: knihu *Co na srdci, to na jazyku* nenapsala pouze autorka jedna, jak je uvedeno v seznamu literatury i v odkazech v textu, ale celý kolektiv. (V seznamu literatury jsou i některé další, drobnější, snad „odpuštělné“ nedůslednosti, jež zde nebudu konkretizovat.) Po stránce pravopisné je text v pořádku, nedostatky v interpunkci jsou nepočtené. – Z formálního hlediska obsahuje práce všechny požadované náležitosti (jako jsou předepsané části, rozsah, uvedení zdrojů, přílohy).

Závěry

Je patrné, že se diplomantka v odevzdané práci nevyhnula četným problémům, nepřesnostem či i chybám, ať už při představování teoretického kontextu, nebo i v pasážích tvořících jádro práce. Za závažné pokládám hlavně nedostatky formulační a stylizační, které někdy prozrazují neporozumění či myšlenkové zkratky. I používání terminologie je mnohde nepřesné a vágní. Text nepředstavuje kvalitní odborný styl a často připomíná spíše naivní reflexi.

V závěru chci nicméně konstatovat, že se Anežka Hornychová s náročným bakalářským úkolem v zásadě vyrovnala, tj. popsala v základních konturách konkrétní způsoby, jak se ve vybraných dvou básních neslyšících autorů realizuje antropomorfizace. Některé její postřehy jsou cenné a mohou posloužit dalším badatelům v oblasti poezie znakových jazyků, stejně tak jako samy poznatky amerických badatelek o antropomorfismu, přenesené poprvé – byť ne zcela dokonale – do českého kontextu. Do práce bylo vloženo hodně úsilí, jako vedoucí oceňuji, že autorka byla ochotna jednotlivé kapitoly opakovaně přepracovávat (a číst k nim další literaturu) a že si vůbec toto teoreticky náročné, mezioborové téma zvolila a upřímně se je snažila zpracovat.

Práci doporučuji k obhajobě a věřím, že obstojí.

Navrhovaná klasifikace: dobře

Doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Ústav jazyků a komunikace neslyšících, FF UK

V Praze 8. června 2022